

DUES SÀTIRES CONTRA VERDAGUER ENVIADES ALS JOCS FLORALS DE 1874

Xavier VALL

Els Jocs Florals han inspirat molta literatura satírica, a vegades fins i tot tramesa al mateix certamen: paròdies de la festa i de les obres participants, caricatures dels concursants, burles al consistori...¹

Centrant-nos en 1874, propiciava la sàtira l'agitació ideològica de la Primera República (per bé que es trobava ja en l'etapa presidencialista) i de la Tercera Guerra Carlina. Així, *La Campana de Gràcia* va comparar, caricaturescament, els Jocs amb el moment històric: «Avuy se celebren los Jochs Florals. L'exèrcit del Nort ha guanyat lo millor premi [el trencament del setge carlí de Bilbao], y ha elegit á la República reyna de la festa!»²

A més, l'hegemonia en els Jocs de Marià Aguiló, mantenidor aquell any, havia intensificat les tensions, pel seu tradicionalisme, per la modificació dels estatuts, per les polèmiques ortogràfiques, pel monopoli dels mallorquins...³

1. Els manuscrits participants en els Jocs no extraviats es conserven a l'Institut Municipal d'Història de Barcelona. Vegeu Irmela NEU-ALTENHEIMER. «Per una nova lectura dels manuscrits inèdits dels Jocs Florals de Barcelona: 1859-1899». Dins: *Actes del Sisè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983, p. 429-458. Un bon exemple de les sàtires al floralisme enviades als Jocs és el poema «La criatura floral», crònica humorística del certamen de 1871 tramesa al de l'any següent (núm. 245).

2. «Repichs». *La Campana de Gràcia*, any V, núm. 214 (3-V-1874), p. 3.

3. Vegeu Margalida TOMÀS. «Marià Aguiló i els Jocs Florals (I) i (II)». *Randa*, núm. 5 (1977), p. 136-162, i núm. 6 (1977), p. 119-151; Ramon PINYOL; Jacint BASSÓ. «La polèmica dels plurals en -es en els Jocs Florals de 1875. Vuit textos satírics anònims i un text inèdit coetani de Verdaguer». *Llengua & Literatura*, núm. 8 (1997), p. 401-435. El consistori el componien, després de diverses dimissions: Albert de Quintana (president), Joan Sardà i Lloret (secretari), Antoni Camps i Fabrés, Josep Coll i Vehí, Francesc Masferrer i Arquimbau i Pere Nanot i Renart.

L'elecció de Verdaguer com a objecte de la sàtira, l'expliquen diversos aspectes: representava el catalanisme conservador del grup de Vic; la seva condició de sacerdot atiaa l'anticlericalisme; existia la sospita —ben fundada— que hi seria premiat, concretament amb la Viola per «Sant Francesch s'hi moria»; aquest poema és força a l'estil de Marià Aguiló, mestre de Verdaguer en l'estudi de la literatura popular...⁴

Curiosament, els poemes satírics es van enviar al certamen abans que el de Verdaguer: «La Balada de Sant Francesch» va ser rebuda pel Consistori amb anterioritat al 30 de març (núm. de registre 53) i «Atlàntida. Fragments d'un poema» figura a la llista de les composicions registrades entre aquesta data i el 10 d'abril (núm. 94), en la qual es troba també «Sant Francesc s'hi moria», però ja amb el núm. 164.⁵

Els poemes no porten indicació d'autor, ja que els manuscrits enviats als Jocs Florals havien de ser anònims i el nom de l'autor s'amaçava en una plica que era cremada en cas de no resultar premiat. La identificació de la lletra resulta difícil perquè sovint el concursant mirava de no ser reconegut, modificant el traç o demanant a algú que copiés el text (com va fer el mateix Verdaguer en alguna ocasió).⁶ En aquest cas, tractant-se de sàtires *ad hominem* força cruels, és de suposar que es va tenir un especial zel a ocultar-ne l'autoria. Tot i haver confrontat les lletres dels manuscrits amb les d'alguns candidats i haver buscat alguna pista en la premsa d'aquell any (sobretot en la humorística), no he identificat amb prou certesa l'autor o autors dels poemes.

4. Vegeu Josep MASSOT I MUNTANER. «Jacint Verdaguer i la poesia popular». Dins: *Anuari Verdaguer 1995-1996*. Vic: Eumo Editorial, 1999, p. 157-188.

5. «Consistori dels Jochs Florals de la Llengua Catalana. Composicions que s'han rebut en esta Secretaria desde 'l 19 fins al 30 abdós del present Mars». *La Renaxensa*, any IV, núm. 9 (31-III-1874), p. 116, i «Consistori dels Jochs Florals. Composicions que s'han rebut en esta Secretaria desde 'l 30 del últim Mars fins al 10 inclusiu del present». *La Renaxensa*, any IV, núm. 10 (10-IV-1874), p. 127-128. El manuscrit de «Sant Francesc s'hi moria» es conserva també i presenta diverses variants respecte a l'edició de l'*Anuari (Jochs Florals de la Llengua Catalana en l'any XVI de llur Restauració. MDCCCLXIV*. Barcelona: Estampa de la Renaxensa, 1874, p. 113-117), tal com passarà amb *L'Atlàntida*.

6. Vegeu Francesc CODINA I VALLS. «Barcelona, una poesia inèdita de Jacint Verdaguer presentada als Jocs Florals de 1866». Dins: *Anuari Verdaguer 1993-1994*. Vic: Eumo Editorial, 1995, p. 57.

De tota manera, és de suposar que provenen de cercles progressistes. Per exemple, Josep Roca i Roca, en una ressenya de l'anuari dels Jocs per a *La Renaxensa*, ens il·lustra molt bé les crítiques que va merèixer «Sant Francesc s'hi moria» en aquests sectors:

No s'ofenga l'amich de nostras advertencias, que no es del tot sèva la culpa, si ha alcançat una viola en nostres Jochs Florals, una composició modesta, que no podia esser escrita ab tals pretensions per l'autor de la «Nit de sanch» de «Jesus als pecadors» de «Sospirs de l'ànima» y de tantas altrás inspiracions que 'l colocaben en la primera fila de nostres mes inspirats poetes.

Comprendriam que 'l «Sant Francesc s'hi moria» s'hagués escrit d'encàrrech pèl us de la pobressalla de la Plana de Vich, precisada á captar un rosegó de pá en lo lliandar de una masía: llavors fora un progrés dintre del género; mes en lo volum dels Jochs Florals, y distingida ab una joia, ab un primer premi, marca un retrocés lamentable, es fins á cert punt un pas que desvía 'l bon gust de nostra literatura; es un ressó de l'època trista que havém citat al donar comens á est párrafo.

No es que 'l «Sant Francesc s'hi moria» deixi d'escampar á dojo cert agradós misticisme, que no havian de desmentirse aquí, las indisputables facultats del poeta, tantas voltas celebrat; mes ¿basta aixó sol pera que una composició sia digna de llohansa?

No: l'obra de que 'ns ocupám es pobra, desalinyada, servil imitadora de la forma popular: sa rima es dificultosa y alcançada molt sovint ab detriment de la gramática, y á forsa de pesadas repeticions, y lo mes sensible es que aixó apareix fet expressament á cambi de donarli major apariencia de carácter.

Si déguéssem valdre 'ns de una comparació, diríam qu' es á las composicions populars, lo que son á las edicions incunables d' antichs llibres, aquestas imitacions fetas sobre paper d' estrassa y ab caràcters mes ó menos purs, qu' are s'estilan: se semblan á aquellas, però no 'u son.

¡Tant de bó que 'l jove poeta compregna 'l desitj que 'ns guia al ferli tan francas declaracions! ¡Tant de bó que l' hi vejám novament desplegar sas alas y enlayrarse envers los espays que eil sol domina, y en los quals tantas voltas ha rebut mostrás mil de admiració justíssima!⁷

Cal remarcar que Roca insinua que Verdaguer va ser convidat pel consistori —segurament al·ludeix, en concret, a Marià Aguiló— a pre-

7. J. ROCA Y ROCA. «Bibliografía. Jochs Florals de la Llengua Catalana». *La Renaxensa*, any IV, núm. 6 (31-XII-1874), p. 226-227.

sentar als Jocs un poema que no havia escrit amb aquest propòsit. Encara que valora notablement el conjunt de l'obra de Verdaguer, es mostra molt crític amb «Sant Francesch s'hi moria» (sobretot per l'ús de la tradició popular de manera oposada a la que ell propugna).⁸ Replica així, implícitament, els elogis de la «Memòria del senyor secretari del Consistori», tot i la coincidència en l'apreujament del caràcter místic:

Lo delicadíssim misticisme de que está impregnada, la dolsura y suavitat que tota ella respira y la ben trovada manera de contar, sense allunyar-se de la forma popular, la bella tradició que li serveix de tema, son per al Consistori dots que la fan acreedora á la distinció de que es objecte.⁹

Com que les dues sàtires tenen caràcter paròdic, l'autor havia de conèixer, directament o per referències suficients, les obres que estrafà. Pel que fa a «Sant Francesc s'hi moria», coneixem que Verdaguer en va llegir una versió, possiblement composta poc abans, en una sessió de l'Esbart de Vic (el 8 d'octubre de 1869), que devia ser similar a la que va copiar Marià Aguiló el 2 d'octubre de 1870, si no era la mateixa;¹⁰ però el poema probablement també es va propagar per altres conductes. Encara que el títol, que coincideix en totes les versions conegudes, difereix del de la paròdia, convé tenir present que Verdaguer mateix es refereix al poema també com a «Balada de Sant Francesch», fins i tot després de resultar premiat en els Jocs.¹¹ Quant a *L'Atlàntida*, com és sabut, va sofrir un llarg i complex procés de redacció (reconstruïble tan sols parcialment), durant el qual Verdaguer va comunicar el seu projecte, va consultar-ne diversos aspectes, va presentar-ne una versió als

8. Com ja ha remarcat M. TOMÀS. «Marià Aguiló i els Jocs Florals (II)», p. 135, a través d'aquest aspecte, així com de les referències a l'edició de textos antics, es critica també Marià Aguiló.

9. *Jochs Florals de la Llengua Catalana en l'any XVI de llur Restauració. MDCCCLXXIV*, p. 45.

10. Vegeu *Epistolari de Jacint Verdaguer, I (1865-1877)*. Edició a cura de Josep Maria de Casacuberta. Barcelona: Barcino, 1959, p. 233-236; Isidor CÒNSUL. «Sant Francesc, de Jacint Verdaguer, un poema per a una vida». [Tesi doctoral]. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1991, vol. I, p. 320-341, i vol. II, p. 657-676.

11. *Epistolari, I*, p. 144.

Jocs de 1868, va deixar-ne manuscrits, en va fer lectures íntimes...¹² La paròdia entra massa poc en el contingut per poder precisar quina de les versions pren com a referent. Val a dir que el títol coincidiria amb el definitiu si no fos per la manca d'article, però la coincidència potser es deu, simplement, al fet que es tracta de la denominació més elemental.

Passant a comentar breument les sàtires, a «La Balada de Sant Francesch», s'al·ludeix a Verdaguer destacant-ne la bonhomia i el misticisme (en el lema de «*Beatus vir*»), la procedència geogràfica i ideològica («a Muntanya», v. 9) i les pretensions de glòria poètica (que el porten a aspirar a la Viola i, hiperbòlicament, a «potser més», v. 7). El poema parodia l'estil popularitzant. Encara que es presenta com a «balada» (títol i v. 1), ho és tan sols en un sentit ampli, ja que ni encaixa plenament en la mètrica de la trobadoresca, o de les seves derivacions més freqüents, ni respon al gènere liriconarratiu dit també així. D'altra banda, té un aire de cançó de taverna, associació que afavoreix la referència al cafè (v. 4), lloc on potser fins i tot va ser composta com a divertiment. La mètrica imita també la poesia tradicional (7a 4b 7a 4b), per bé que Verdaguer havia utilitzat el romancet,¹³ valent-se fins i tot — sembla que deliberadament — de rimes falses. (Aquest recurs va ser criticat per Josep Roca i Roca, com hem vist, però no cal dir que això és insuficient per atribuir-li el poema.) Estrafent també la literatura popu-

12. La bibliografia sobre la composició de *L'Atlàntida* és molt abundant: Josep Maria de CASACUBERTA. «Sobre la gènesi de 'L'Atlàntida' de Jacint Verdaguer». Dins: *Estudis sobre Verdaguer*. Barcelona: Barcino; Vic: Eumo Editorial, 1986, p. 93-150; Pere BOHIGAS. «Notes sobre la composició i l'estructura de "L'Atlàntida"». Dins: *Aportació a l'estudi de la literatura catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1982, p. 349-400; J.M. SOLÀ I CAMPS. «Del "Colom" a "L'Atlàntida"». Dins: *Jacint Verdaguer. En el centenari de l'Atlàntida*. [Nadala de la Fundació Carulla-Font]. Barcelona: Fundació Carulla-Font, 1977, p. 40-74; Maria CONDEMINAS. *La gènesi de «L'Atlàntida»*. Barcelona: Curial, 1978; Pere FARRÉS I ARDERIU. «*Colom* de Jacint Verdaguer. Contribució a l'estudi de *L'Atlàntida*». [Tesi doctoral]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1992. Sobre la pretesa lectura, el 1873, de fragments de *L'Atlàntida* evocada per Pompeu Gener, vegeu Rosa CABRÉ. «Història i anàlisi d'una relació polèmica: Josep Yxart-Jacint Verdaguer». Dins: *Anuari Verdaguer 1993-1994*. Vic: Eumo Editorial, 1995, p. 213-215.

13. Relacionant l'estrofisme amb els més usuals, recorda la seguidilla, d'origen castellà, encara que en aquesta forma el vers llarg sol ser hexasíl·lab.

lar, abunden els paral·lelismes, entre els quals destaca el *ritornello* de l'exclamació «Mare de Déu!» que, alhora que es tracta d'una invocació ben freqüent en el llenguatge col·loquial, recorda els sospirs característics de la lírica tradicional i de la poesia de Verdager.

«Atlàntida» ironitza sobre el difícil procés creatiu de l'obra, que es vincula a l'anèmia cerebral de l'autor, a la seva bonhomia i a la seva rusticitat (al·ludides per «la malalta testa / d'un vicari tranquil d'allà a muntanya», v. 4-5). No sembla que es tracti realment de «fragments», com indica el subtítol, sinó merament d'una denominació que —potser provinent de Verdager mateix— permet imaginar una obra d'extensió èpica, a la vegada que serveix per parodiar les dificultats compositives. S'estructura en quatre cants que consten d'uns pocs versos: sis (fora del primer, de cinc —en què un puntejat suggereix la continuïtat i potser suprimeix un vers més irrespectuós encara—, i de l'últim cant, de només dos). Entre els diversos models mètrics del gènere, s'opta pel romanç heroic (la rima del qual varia a cada cant), fora de l'apariat final (4a 10a), per bé que l'estrofa més característica de *L'Atlàntida* és el quartet alexandrí. El classicisme del poema, que hauria remarcat més aquell vers, és al·ludit amb altres elements, a més del tema que l'intitula: el lema extret de *L'Eneida*, de Virgili,¹⁴ la comparació del sorgiment de l'Atlàntida en la imaginació del poeta amb el naixement de Venus (v. 1-3) —potser es tria aquest símil també perquè pot ser considerat luxuriós— o la recreació de la imatge força petrarquesca de la papallona girant a l'entorn de la flama, transformada en l'«arna» o «papelló d'arxiu» donant tombs al projecte (v. 6-11)... Més en general, el poema pren un to intencionadament retòric (vegeu, per exemple, l'epítet obvi «la mar salada», v. 1, que evoca la locució vulgar) i, a més, s'hi parodia el llenguatge arcaïtzant i els plurals amb -es («mantes voltes», v. 8). La grandiloqüència culmina amb el sorgiment, al tercer cant, del continent

14. «Atlantis, cinctum assidue cui nubibus atris-pini ferum caput et vento pulsatur et imbrī». El passatge, del qual no s'indica la procedència, pertany a *L'Eneida*, cant iv, v. 248-249. Miquel Dolç el tradueix de la manera següent: «Atlant, que, cenyit de pins i de negres boirades, alça el front, on sempre s'abaten els vents i les pluges» (Barcelona: Alpha, 1958, p. 107). No transcriu la citació amb el poema perquè no apareix al manuscrit. Convé tenir present que els lemes no sempre feien la funció d'epígraf, sinó que a vegades obeïen tan sols al reglament del certamen. Per a les influències clàssiques de *L'Atlàntida*, vegeu, particularment, Pere FARRÉS. «Les fonts de "L'Atlàntida enfonsada"». Dins: *Anuari Verdager 1992*. Vic: Eumo Editorial, 1993, p. 47-61.

perdut, moment que propicia un tipus de paisatge geològic que complaïa Verdaguer. Però el to decau, deliberadament, per la interjecció col·loquial «Adéu!» (amb què l'Atlàntida, personificada, s'acomia del poeta i que repeteix l'eco), per més que pugui recordar la utilització lírica d'aquesta fórmula tant en la literatura culta com en la popular o suggerir el significat etimològic. L'abandonament sobtat simbolitza les dificultats de Verdaguer per acabar el poema.

Si «La Balada de Sant Francesch» es mofava de la faceta popular de Verdaguer, «Atlàntida» ho fa de les seves pretensions més cultes i erudites. Ambdós poemes no tenen gaire valor poètic —ni ho pretenen—, encara que denoten un cert enginy i coneixements literaris. Així i tot, independentment de la vàlua i de la gràcia que se'ls vulgui concedir, ens il·lustren les pugnes ideològiques (i, específicament, les reticències envers Verdaguer), ens amplien els cercles de difusió de «Sant Francesch s'hi moria» i de *L'Atlàntida* abans de ser publicats i ens exemplifiquen les *grandeses i misèries dels premis literaris*.¹⁵

Com que l'interès és més aviat documental i atesa la importància de la qüestió ortogràfica, aleshores les úniques modificacions que introdueixo, a més a més de la numeració dels versos, són: la supressió de l'espai que precedeix l'apòstrof, el retoc de la puntuació (no sempre prou acurada) i la regulació de l'accentuació (ja que a vegades l'obertura no és clara i es confon la titlla amb el pic de la *i*).

La Balada de Sant Francesch

Beatus vir

Diuen que hi ha una balada,
mare de Déu!,
que no ha estat poch bescantada
per 'lla al cafè;
5 balada que's pinta sola,
mare de Déu!,
per a guanyar la viola,
o potser més.

15. Per dir-ho amb la feliç expressió que dóna títol al llibre de Vicenç Pagès. *Grandeses i misèries dels premis literaris. Bricolatge textual*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 1991.

10 Diu que és escrita a muntanya,
 mare de Déu!,
 y qui la féu hi té manya
 per ferho ab vers.
 Quina broma ab la balada
 de Sant Francesch!

Atlàntida Fracments d'un poema

I

No...!, no com Venus de la mar salada,
l'Atlàntida nasqué, no!, ni com ella
al sol prengué cabells, coló' a l'escuma;
qu'ixqué, mesquina!, en la malalta testa
5 d'un vicari tranquil d'allà a muntanya.

.....

II

Així com volta a la flama tremolenca
l'inquieta papallona de ala blanca,
a l'Atlàntida dóna mantes voltes
un papalló d'Arxiu (llegescas arna!).
10 Com papallona's crema la susdita
perquè la llum a illum no vol donarla.

III

Y roda tot, y, en la blavenca esfera,
a doll los rius reflectan les espurnes,
y, emmirallantse lo noser en l'aygua,
15 la nit y l'auga sobte quedan mudes.
Y l'Atlàntida surt, y surt trayentne
foch pe'ls caixals, al contemplars' vençuda.

IV

«Adéu!», li crida,
y l'echo retenteix: «Adéuuu!», sens mida.